

هو العليم

معنای لغوی ارتداد و بحث فقهی - استدلالی ارتداد

سلسله دروس خارج فقه - ارتداد - جلسه پنجم

استاد

آیت الله حاج سید محمد محسن حسینی طهرانی
قدس الله سرّه

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فرق بین مکتب عرفان و مکتب شیخیه

فرق بین مکتب شیعه یعنی عرفان و مکتب شیخیه در این است که در مکتب عرفان، راه معرفت برای همه تا ذات الهی باز است و امام علیه السلام فقط یک مظهریت است که موصل انسان به آن مرتبه ولایت می باشد که همان مرتبه توحید و ذات باشد و بین انسان و امام از نقطه نظر مظهریت فرقی نیست؛ یعنی امام علیه السلام در اینجا فقط حکم واسطه را ایفا می کند و واسطه ای برای رسیدن انسان به مقام توحید. شیخیه معتقد هستند به اینکه همان طور که در ذات راه نیست، در امام هم راه نیست و بین توحید و ولایت واسطه قائل شده اند.

عنیت توحید با ولایت در مکتب عرفان

در عرفان، توحید عین ولایت است. پس کسی که به امام علیه السلام برسد به توحید رسیده است. اما شیخیه معتقد هستند که بین توحید و ولایت فاصله است و بین ولایت و معرفت انسان هم فاصله است. تلمیذ: خدا در اینجا عالم را بیان می کند که تمام ملائکه مسخر وجود انسان هستند و شیطان مسخر نیست.

استاد: نه، تمثیل نیست بلکه یک واقعیت است. یعنی وقتی که خداوند به واسطه خلقت آدم، ملائکه را بر آن حقیقتی که در وجود آدم هست مطلع کرد، او را امر به سجده کرد. البته این دلیل بر این نیست که این حقیقت فقط در خصوص آدم قرار دارد، بلکه در همه افراد قرار دارد. یعنی اگر کسی غیر از آدم به جای حضرت آدم بود دوباره مسجود ملائکه قرار می گرفت، یعنی حضرت آدم در اینجا به عنوان نماینده بنی آدم مسجود واقع شده است. اما تعلیق حکم به وصف مُشعر به علّیت است، این طور نیست که اصلاً سجده ای در کار نبوده است و به طور کلی قضیه و مسئله تخیلی و سمبلیک بوده است.

تلمیذ: یعنی آیا یک قضیه خارجی بوده است که تحقق پیدا کرده است؟!

استاد: بله، طبعاً خارجی بوده است.

تلمیذ: آیا ملائکه سجده کرده اند؟!

استاد: ملائکه سجده کرده اند، چه اشکالی دارد؟!

تلمیذ: ملائکه مقربین که در عالم ماده و صورت نیستند!

استاد: به ماده و صورت کار نداریم.

تلمیذ: آدم از طین خلق شده است و در عالم ماده و صورت، سجده کسی که در آن عالم است چگونه نسبت به این عالم تحقق پیدا می کند و این مسجود واقع می شود؟! استاد: مگر ملائکه خدا را سجده نمی کنند؟!

تلمیذ: یک بحث هم همین جا است که این سجده ملائکه یعنی چه؟ آیا واقعاً سر بر خاک می گذارند یا معنای دیگری است؟! آیا به معنای امتثال امر است، یعنی هیچ اراده ای از خود ندارند و هیچ اختیاری ندارند و هر چه که خدا اراده کند آنها هم انجام می دهند؟!

معنای سجده و تسبیح در مخلوقات

استاد: ﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِ اللَّهِ﴾^۱ چیست؟! تلمیذ: همین را می خواهم بگویم، همین سؤال را دارم. استاد: می دانم. آیا تسبیح به معنای حرکت زبان است؟! تلمیذ: نه.

استاد: سجده هم همان است، سجده اظهار عبودیت است **کُلُّ بِحَسْبِهِ**. تلمیذ: اظهار عبودیت یعنی هیچ اراده و اختیاری نداشتن. استاد: چرا؟!

تلمیذ: معنای عبودیت این است دیگر! استاد: اظهار عبودیت. چرا اختیار ندارند؟! تلمیذ: می خواهم بگویم که خود محل ظهور اراده حق واقع شدن. عبودیت محض هم همین می شود دیگر.

اطاعت ملائکه از خدا امری از روی اختیار

استاد: منظور شما را متوجه نمی شوم. اظهار عبودیت کردن به معنای سجده است. الآن خدا امر می کند که این ملک این کار را انجام دهد، اظهار عبودیتش به این است که حرکت کند **تَحَوُّ الْمَأْمُورُ بِهِ**. به این ملک می گوید که این کار را انجام بده، اظهار عبودیت به این است که این کار را انجام می دهد و با اختیار هم انجام می دهد، مضطراً و مجبوراً انجام نمی دهد ولی چون در آنجا عقل به فعلیت رسیده است جنبه خلاف در آنها تحقق ندارد، اما آنها همه را از روی اختیار انجام می دهند، ﴿لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا

^۱ . سوره اسراء (۱۷) آیه ۴۴. نور ملکوت قرآن، ج ۱، ص ۲۷۷:

«هیچ چیز نیست مگر با حمد او تسبیح می گویند.»

تلمیذ: هر عملی که انجام می دهند ...

استاد: ﴿لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ﴾ در مقام اختیار است. در مقام جبر که عصیان معنا ندارد!

تلمیذ: درست است. ﴿لَا يَسْتَقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِ رَبِّهِ يَعْمَلُونَ﴾؛^۲ آیا این عمل همان سجده

نیست؟!

استاد: سجده است دیگر.

تلمیذ: یعنی عمل کردن سجده است.

استاد: بله، همان سجده است.

تلمیذ: ما می خواهیم همین را بگوییم.

استاد: نه اینکه سجده به معنای عمل کردن است! وقتی که ملائکه می روند تا اینکه قوم عاد را عذاب کنند،

نمی گویند که در حال سجده هستند!

تلمیذ: چرا؟! عمل می کنند دیگر؟!!

کیفیت سجود و رکوع ملائکه

استاد: سجده یک عمل خارجی است، ملائکه رکوع می کنند، سجود می کنند، تسبیح می کنند، هر کدام

از اینها اعمال مختلفی هستند. آن وقت رکوع هم همین طور است، سجده هم همان است. یعنی اگر شما چشم

دلتن باز شود سجده ملائکه را ببینید، آنها را در حال سجده غیر از رکوع می بینید؛ والا خاک نیست، همان حال

توجهی که دارند آن حال را سجده می گویند. لازم نیست که به خاک سجده کنند. ما باید به خاک سجده کنیم.

سجده آنها به غیر خاک است و سجده ما به خاک است. رکوع آنها به غیر از روی زمین است و رکوع ما روی

زمین است. آنها در آسمانها و محلّ خودشان رکوع می کنند و ما باید روی زمین و کره خاکی رکوع کنیم، مثل

اینکه ما از کره زمین به کره ماه برویم، حالا چون به کره ماه رفتیم آیا پس باید برای سجده سرمان را بالا کنیم؟!!

نه، آنجا هم باید سرمان را به این حالت روی زمین بگذاریم.

تلمیذ: آیا آنجا [مثل] عالم ماده شکل دارد؟

استاد: بله، شکل دارد؛ نداشته باشد که نمی کنند.

^۱ . سوره تحریم (۶۶) آیه ۶. معادشناسی، ج ۶، ص ۲۲۷:

«هیچ گاه نسبت به آنچه خداوند به ایشان امر کرده است مخالفت نمی کنند و آنچه را مأمور شده اند به جا می آورند.»

^۲ . سوره انبیا (۲۱) آیه ۲۷. نور ملکوت قرآن، ج ۲، ص ۴۰۵.

«از گفتار خدا پیشی نمی گیرند؛ و آنها به امر خدا عمل می نمایند.»

تلمیذ: پس چطور عمل می کنند؟! در بعضی از روایات داریم بعضی از ملائکه همیشه در حال رکوع هستند، بعضی از ملائکه همیشه در سجود هستند، بعضی از آنها دائماً در حال قیام هستند،^۱ در عین حال ﴿وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ﴾ این چطور می شود که هم عمل به امر می کنند و هم دوامشان در آن حال است؟! استاد: نه، این منافات ندارد که دو جنبه در آنها لحاظ شود. مثل اینکه شما چند کار را باهم انجام می دهید، در عین اینکه چند کار را باهم انجام می دهید به همه اعمالتان هم ناظر هستید. ولی این از حقیقت وجودی شما جدا است، آنها هم همین طور هستند. من باب مثال شما الآن که به من گوش می دهید در عین حال هم به من نگاه می کنید، هم متوجه چیز دیگری هستید و هم با داستان کتاب را برمی دارید، تمام این اعمال، مختلف هستند و از یک شخص سر می زنند. چه اشکالی دارد که ملکی دائماً در حال سجده باشد و در عین سجده بخواهد عملی را هم انجام دهد؟! آنجا که دیگر تراحم نیست؛ هم حرکت است و در عین حرکت سجده هم هست و در عین حرکت رکوع هم هست.

در مورد سجده بر آدم هم مطلب همین طور است. وقتی که خداوند در حقیقت آدم همان سرّ خود را قرار داد - در آنجا کاری به نزولش در عالم ماده ندارد، این مطلب به آن مربوط نیست، همان خلقت آدم با همان حقیقت و با همان سرّی که در وجود او هست اما بعد آن حقیقت در عالم ماده هم تجلّی پیدا کرد - آن موقع مسجود برای ملائکه واقع شده است، نه وقتی که به صورت آدم خاکی و گل شد؛ این مراحل بعد از سجده بود. تلمیذ: پس نمی توانیم مسجود شدن را به این معنا بگوییم که ملائکه دائماً در اطاعت امر آدم هستند. استاد: نه خیر، نمی توان به آن اطاعت گفت.

تلمیذ: آیا خلقت آدم از همین خاک مادی بوده است؟

استاد: بله، از همین خاک است.

تلمیذ: می گویند: بهشت آنها بهشت برزخی بوده است.

استاد: آن برای خلقت جسمی بوده است اما برای خلقت روحی این طور نیست؛ خلقت روحی و نفسی به جسم کاری ندارد.

تلمیذ: در آن عوالم آیا واقعاً امر حضرت حق مثل امر تشریعی است که ما در این عالم با امر و کلام داریم یا صرف اراده حضرت حق تعالی در ملک ایجاد عمل می کند؟

استاد: بله، آن هم تشریعی است. همان اراده تشریع می شود. خود آنجا هم تشریع است، فرقی نمی کند.

^۱ . نهج البلاغه (صبحی صالح)، ج ۱، خلق الملائکه، ص ۴۱:

«... ثُمَّ فَتَقَ مَا بَيْنَ السَّمَوَاتِ الْعُلَا فَمَلَأَهُنَّ أَطْوَارًا مِنْ مَلَائِكَتِهِ مِنْهُمْ سُجُودٌ لَا يَرْكَعُونَ وَرُكُوعٌ لَا يَتَصَبَّوْنَ وَصَافُونَ لَا يَتَزَايِلُونَ وَ مُسَبِّحُونَ لَا يَسْأَمُونَ لَا يَغْشَاهُمْ نَوْمُ الْعِيُونِ وَلَا سَهْوُ الْعُقُولِ وَلَا فِتْرَةُ الْأَبْدَانِ وَلَا غَفْلَةُ النَّسْيَانِ الْحَدِيثُ.»

اراده حق به صلاة موجب امر خارجی صلاة می شود. حالا اگر مثلاً یک نبی این اراده را در نفس خودش بفهمد، بدون امر خارجی صلاة را اتیان می کند.

توضیحی پیرامون مسئله تکوین

مسئله تکوین مسئله خود عمل خارجی است که بدون اختیار تحقق پیدا می کند. آن را تکوین می گویند، مثل خلقت انسان، خلقت ملائکه، خود اصل خلقت و امثال ذلک یا به طور کلی جنبه فعل خارجی را ولو با اراده شخص تکوین می گویند؛ یعنی آن فعلی که مستند به او است.

وجود اختیار برای همه در جنبه تشریع

در تشریع اختیار نهفته است. یعنی جنبه تشریع در انبیاء و غیر انبیاء و ملائکه لحاظ می شود و با تشریع عمل را انجام می دهند. یعنی به آنها امر می شود و آنها اختیاراً آن را انجام می دهند و با اختیار خودشان صعود پیدا می کنند. لذا ملائکه هم در آن حیطه ای که هستند با اعمالی که انجام می دهند دائماً ترقی می کنند؛ این طور نیست که ملائکه یک مرتبه داشته باشند. بله، خود ملائکه هم همین طور هستند.

تلمیذ: ﴿وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعَ لَوْمٍ﴾^۱ پس چیست؟!

تفاوت علم جبرئیل از زمان حضرت آدم تا زمان حال

استاد: جنبه طولی است. ولی از نقطه نظر عرضی حدّ یقفی ندارند یعنی این طور نیست که مثلاً علم جبرئیل از زمان حضرت آدم یا قبل از آنها به هر اندازه ای که بود، الآن هم در همان حد باشد. همین طور دائماً علمش زیاد می شود و ملائکه دیگر هم همین طور؛ چون علم حدّ یقفی ندارد چون پروردگار حدّ یقفی ندارد. اگر اینها تا بی نهایت حرکت کنند مثل این است که سر جای خود ایستاده اند، هیچ حدّ یقفی نیست.^۲

۱. سوره صافات (۳۷) آیه ۱۶۴. نور ملکوت قرآن، ج ۲، ص ۴۰۶:

«و هیچ کدام از ما نیستند مگر آنکه برای او مقام و منزلت معلوم و مشخص است.»

۲. تلمیذ: پس مقام فناء پیدا نمی کنند؟

وجه امتیاز بشر با ملائکه

استاد: نه خیر، آن مربوط به سلسله طولی است.

تلمیذ: پس امتیاز بشر با ملائکه فقط در همین مقام طولی است.

استاد: بله.

تلمیذ: پس در حقیقت اوامر در آنجا همان ادراک مصالح و مفاسد می شود.

استاد: بله، یعنی چون عقل به فعلیت می رسد با ادراک مصالح و مفاسد برای خودش مشرّع خواهد بود.

تلمیذ: می فهمد که مولا از او چه خواسته است؟

استاد: می فهمد مثل اینجا. در اینجا هم همین طور است اگر واقعاً عبدی به مصلحت و مفسده نفس الامریه برسد نیاز به امر مولا

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةً لَئِيمَةً ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾^۱

روایاتی که در زمینه ارتداد وجود دارند، در موارد مختلفه آن بیان شد و همه آنها برای بیان اجمالی از خود ارتداد و همین‌طور موارد متعلق ارتداد بود تا اینکه روشن شود کسی که انکار ولایت می‌کند ناصبی و کسی که انکار رسالت می‌کند و همین‌طور کسی که انکار ضروریات دین می‌کند، هر کدام از موارد این موضوع هستند. إن شاء الله از این جلسه وارد اصل و حقیقت ارتداد می‌شویم که حقیقت ارتداد چیست، مواردی را که قوم آنها را جزء ارتداد می‌دانند کدام هستند و آیا صحیح است یا صحیح نیست.

معنای لغوی ارتداد

[ابن منظور در لسان العرب می‌گوید:]

ردد: الرَّدُّ: صَرَفُ الشَّيْءِ وَ رَجْعُهُ. وَ الرَّدُّ: مَصْدَرُ رَدَدْتَ الشَّيْءَ. وَ رَدَّ عَنْ وَجْهِهِ يَرُدُّهُ رَدًّا وَ مَرَدًّا وَ تَرَدَّدًا.^۲

ارتداد از ماده «رَدَّ» است و «رَدَّ» در لغت به معنای صرف‌الشیء است، «الرَّدُّ صَرَفُ الشَّيْءِ وَ رَجْعُهُ». انسان چیزی را از مسیرش به اول برگرداند، این را «رَدَّ» می‌گویند. «و الرَّدُّ: مَصْدَرُ رَدَدْتَ الشَّيْءَ. وَ رَدَّ عَنْ وَجْهِهِ يَرُدُّهُ رَدًّا وَ مَرَدًّا وَ تَرَدَّدًا: صَرَفَهُ» به معنای صرف و رجوع و برگشت است. و أَمَرَ اللَّهُ لَا مَرَدَّ لَهُ.

«لَا مَرَدَّ لَهُ» یعنی هیچ رجوعی در امر خدا نیست! امر خدا بتی و قطعی است، رجوع و بازگشتی برای امر او نیست؛ یعنی یک وجهه و یک مآل بیشتر ندارد و صارفی از امر خدا وجود ندارد که بخواهد امر خدا را برگرداند. إِرْتَدَّ، هم به همین معنا است، ﴿مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ﴾.

وَ الْإِسْمُ الرِّدَّةُ، وَ مِنْهُ الرِّدَّةُ عَنِ الْإِسْلَامِ أَيْ الرُّجُوعُ عَنْهُ. وَ ارْتَدَّ فُلَانٌ عَنْ دِينِهِ إِذَا كَفَرَ بَعْدَ إِسْلَامِهِ. «وَ الْإِسْمُ الرَّدُّ»، اسم مصدرش رَدَّ است. «وَ مِنْهُ الرِّدَّةُ عَنِ الْإِسْلَامِ أَيْ رَجُوعُ عَنْهُ». اصحاب رَدَّ به

آن افرادی می‌گفتند که از دین برمی‌گشتند. خیلی از افراد بعد از وفات پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم به حکومت ابوبکر رضایت ندادند و قبول نکردند و زکات ندادند؛ چون زکات ندادند، آنها این افراد را مرتد

ندارد، خودش هم انجام می‌دهد.

تلمیذ: پس این کلمه‌ای که در قرآن است ﴿وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ﴾ معلوم می‌شود که این امر درمقابل خلق است یعنی همان نفس‌الامر و واقع، امر تشریعی نیست.

استاد: بله. یعنی فرقی نمی‌کند، امر هم تشریع است یعنی همین اطلاع بر مفسده و مصلحت هم خودش تشریع است.

^۱ . سوره مائده (۵) آیه ۵۴.

^۲ . لسان العرب، ج ۳، ص ۱۷۲.

می دانستند و می گفتند که هر کسی که به حکومت اسلام زکات ندهد **مردودٌ عن الاسلام و مرتدٌ عن الاسلام** است و لذا آنها را کافر می دانستند و با آنها قتال می کردند. یعنی همین جهت ارتداد در زمان پیغمبر اکرم هم لحاظ می شده است. «وَارْتَدَّ فُلَانٌ عَنِ دِينِهِ إِذَا كَفَرَ بَعْدَ إِسْلَامِهِ»، این به معنای ارتداد بعد از اسلام است.

و فِي حَدِيثِ الْقِيَامَةِ وَ الْحَوْضِ قِيلَ: «إِنَّهُمْ لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ» أَيُّ مُتَخَلِّفِينَ عَنِ بَعْضِ الْوَاجِبَاتِ. قَالَ: وَ لَمْ يُرَدْ رَدَّةُ الْكُفْرِ وَ لِهَذَا قِيَدُهُ بِأَعْقَابِهِمْ لِأَنَّهُ لَمْ يَرْتَدَّ أَحَدٌ مِنَ الصَّاحِبَةِ بَعْدَهُ، إِنَّمَا ارْتَدَّ قَوْمٌ مِنْ جُفَاةِ الْأَعْرَابِ.^۱

در حدیث حوض از پیغمبر اکرم که حدیث معروف است پیغمبر می فرمایند که «**يَا رَبِّ أَصْحَابِي، أَصْحَابِي**»، وقتی که اصحاب پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم می آیند و از کنار حوض می گذرند، اینها داخل در حوض نمی شوند و ملائکه اینها را رد می کنند و از حوض نفی می کنند، پیغمبر می فرمایند که اینها اصحاب من هستند، - مرحوم آقا هم این حدیث حوض را که خیلی مفصل است و اهل تسنن هم روایت کرده اند در کتاب امام شناسی آورده اند^۲ و إن شاء الله ما هم می آوریم. - خطاب می رسد که «**إِنَّهُمْ لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ**» اینها بر اعقابشان برگشته اند. البته در اینجا خود ابن منظور در لسان العرب و همین طور اهل تسنن این روایت و امثال این روایت را تأویل می کنند به تخلف از واجبات که همان زکات باشد؛ یعنی چون زکات را نپرداخته اند پس برگشته اند! حالا اگر نماز نمی خواندند طوری نبود!! اما چون آن موقع زکات معیار برای اسلام بود و حکومت خیلی به زکات و پول نیاز داشت خلاصه هر کسی زکات نپردازد، جزء مرتدین است! ایشان در

^۱. لسان العرب، ج ۳، ص ۱۷۳.

^۲. امام شناسی، ج ۱۰، ص ۲۹۳، تعلیقه ۲:

«در الغدير ج ۳، ص ۲۹۶ و ص ۲۹۷، شش روایت صحیحه از صحیح بخاری و صحیح مسلم بر این مضمون نقل می کند. و در تفسیر المیزان ج ۳، ص ۴۲۰ از صحیح بخاری و مسلم ایضاً در روایت صحیحه از ابوهریره ذکر می کند که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود:

يُرْدُ عَلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ رَهْطٌ مِنْ أَصْحَابِي (أَوْ قَالَ: مِنْ أُمَّتِي) فَيَحِلُّونَ عَنِ الْحَوْضِ، فَاَقُولُ: يَا رَبِّ أَصْحَابِي فَيَقُولُ: "لَا عِلْمَ لَكَ بِمَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ! ارْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِهِمُ الْقَهْقَرَى فَيَحِلُّونَ».

«در روز قیامت جماعتی از اصحاب من (یا از امت من) بر من وارد می شوند؛ و آنها را از حوض کوثر دور می کنند. من می گویم: بار پروردگارا، اینان اصحاب من هستند! خدا می فرماید: "تو نمی دانی بعد از تو چه چیزهای تازه بر خلاف قرآن و سنت تو انجام داده اند! آنها بر آئین تو و از ایمان به خدا پشت کرده اند! لذا ایشان را از حوض کوثر دور می کنند."»

و هم چنین در بحار الأنوار، ج ۸، ص ۷ و ۸ روایات بسیاری راجع به انحراف صحابه از طریق عامه روایت می کند. و در روضه کافی ص ۳۴۵ با اسناد خود از زراره از حضرت باقر و یا از حضرت صادق علیهما السلام روایتی را در خواب دیدن پیغمبر اکرم بوزینگان را که از منبر او بالا می روند ذکر می کند.»

اینجا می‌گویند که «أَيُّ مُتَخَلِّفِينَ عَنِ بَعْضِ الْوَاجِبَاتِ» درحالی که ما تخلف از واجبات را مرتد نمی‌دانیم. خود اهل سنت هم تارک بعض‌الواجبات را مرتد نمی‌دانند، فقط زکات چون پول و مال است، برای آنها خیلی سخت آمده است و متخلفش را مرتد می‌دانند؛ ولی اگر شخصی مثل خالد بن ولید زنا هم کند کسی نمی‌گوید که او مرتد است! این طور است دیگر!

اگر می‌خواهید در این بحث مطالعه کنید این مطلب را هم در نظر داشته باشید که ما ارتداد از مذهب عامه را هم مورد مطالعه قرار می‌دهیم، چون می‌خواهیم همه جوانبش را بررسی کنیم. یعنی درعین حال که می‌خواهیم بحث خیلی گسترده نشود می‌خواهیم آن معنا هم جمع شود. ما از آنجا هم مطالب و روایات را خواهیم آورد و معنای ارتداد را از نظر آنها هم بیان می‌کنیم چون آنها هم قائل به ارتداد هستند.

«وَلَمْ يُرَدَّ رَدَّةُ الْكُفْرِ»، ابن‌منظور در اینجا می‌گوید که منظور پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم ارتداد کفر نبود بلکه ارتداد از بعضی از واجبات بود «وَلِهَذَا قَيَّدَهُ بِاعْقَابِهِمْ لِأَنَّهُ لَمْ يَرْتَدَّ أَحَدٌ مِنَ الصَّاحِبَةِ بَعْدَهُ»، احدی از صحابه مرتد نشد «إِنَّمَا ارْتَدَّ قَوْمٌ مِنْ جُفَاةِ الْأَعْرَابِ»، بعضی از جفاة اعراب مرتد شدند. این معنای ارتداد است که در اینجا وجود دارد.

البته بقیة افراد از اهل لغت هم همین معنا را می‌رسانند که رَدَّ به معنای برگشت و رجوع است.^۱ اگر من باب مثال شخصی نماز نخواند، نمی‌گویند که او از دین رجوع کرده است. رجوع یعنی عدم قبول. نفی الإسلام و نفی الدین را رجوع می‌گویند. معنای «رَدَّ» رجوع از دین است و ما باید نسبت به اینها دقت کنیم چون بعداً به درد می‌خورند. وقتی که معنای رَدَّ و ارتداد از اول روشن نشود آن وقت ما در بعضی از مشکلاتی می‌افتیم که در تعارض روایات یا تعارض اقوال فقها به وجود می‌آیند؛ اما اگر از اول خوب و درست روشن شود، ما در مندوحة واقع می‌شویم.

«رَدَّ» به معنای رجوع است. شخصی که متحلل به یک نحله‌ای و متدین به دینی است و بعد، از آن دین دست برمی‌دارد و رجوع می‌کند، او را مرتد می‌گویند. اما اگر شخصی گفت که من فلان چیز را قبول ندارم، اینکه می‌گوید: «قبول ندارم»، اغلب به خاطر این است که فهم او به این قضایا نمی‌رسد. من باب مثال - گرچه ممکن است که این یک مسئله سیاسی باشد ولی ما در بیان مطالب باید بگوییم - بعضی از همین افراد و شعوبی که قبلاً راجع به قصاص صحبت می‌کردند و یا گفته بودند که قصاص یک عمل غیرانسانی است. ما نمی‌توانیم بگوییم که واقعاً این اشخاص با گفتن اینکه قصاص یک عمل غیر انسانی است مرتد شده باشند، به جهت اینکه یک وقت شخصی می‌گوید که اینها اصلاً معلوم نیست که برای این زمان باشد بلکه اینها برای آن زمان بوده

^۱ . التحقيق في كلمات القرآن الكريم، ج ۴، ص ۱۰۴.

است و الآن فرهنگ عوض شده است، هزارتا محمل درست می‌کند. یک وقت هم شخص می‌گوید که اگر پیغمبر هم الآن این مطلب را بگوید من پیغمبر را قبول ندارم! این را ارتداد می‌گویند.

ارتداد یعنی نفی الإسلام و نفی الرسالة. اما اینکه بگویند: ما نمی‌فهمیم که مثلاً چرا به خاطر زنا یک نفر را باید اعدام کنند؟! در زنا هم مرد خوشش می‌آید هم زن خوشش می‌آید، به زور هم که نبوده است، به عنف هم که نبوده است و چه بسا اینکه گاهی از اوقات تمایل از این طرف (زن) می‌شود، حالا مرد را چه کار کنند؟! اگر بگویند که ما این را نمی‌فهمیم، این را باید حمل بر جهالت کرد، و نباید گفت که مرتد هستید و بعد هم آنها را به گلوله ببندند!

تلمیذ: شاهد آنها این است که طبق عقیده خودشان می‌گویند: «احیاء اسلام کنیم».

استاد: بله. البته فرق می‌کند. شخصی می‌گوید که باید یک اسلام جدید پی‌ریزی کنیم مثل مکاتبی که درست می‌شوند و می‌گویند که در خارج این طور است، عده‌ای جمع می‌شوند و می‌گویند که اصلاً می‌خواهیم یک دین درست کنیم، ده نفر یا پانزده نفر جمع می‌شوند و می‌گویند که می‌خواهیم یک قانون درست کنیم، اصلاً به خدا و پیغمبر و اینها هم کاری ندارند، یک مقدار قوانین را از اسلام می‌گیرند، یک مقدار قوانین را از نصاری می‌گیرند، یک مقدار قوانین را از یهود می‌گیرند، اینها را باهم جمع می‌کنند و بعد این را مطرح می‌کنند؛ لذا معلوم است که اصلاً به خدا اعتقاد ندارند.

وجود ارتداد در سایر ملل غیر از اسلام

اصلاً به طور کلی مسئله ارتداد و برگشت از دین در میان سایر ملل هم هست؛ مثلاً در یهود هم قائل به همین هستند. در یهود هم می‌گویند: «کسی که خارج از یهود است دَمَش مباح است.» یعنی مثلاً اگر در اسرائیل دو نفر - یهود و غیر یهودی - با همدیگر معارضه کنند و یهودی او را بکشد، دادگاه به عنوان اینکه او خارج از دین است برای قاتل حکم قصاص ندارند! در حالی که آنها حکم قصاص هم دارند، یعنی در نزد آنها قصاص قتل، قتل است، اما می‌گویند که چون او خارج از مذهب است و خارج از یهود است، حکم قاتل مثلاً ده سال یا دو سال زندان است یا فلان مقدار جریمه برای او تعیین می‌کنند. یعنی حکم آنها هم در مورد ارتداد و خروج از مذهب مثل ما است. در واقع حکمشان اسلامی است. آنها هم غیر از یهودی‌ها را اصلاً آدم نمی‌دانند و می‌گویند که فقط یهود باید باشد.

بناء علی هذا در اینجا مسئله ردّ به معنای رجوع از ملت به حساب می‌آید. مرحوم علامه طباطبایی - رضوان الله تعالی علیه - در ذیل این آیه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ می‌فرماید که معنای ارتداد با توجه به آیاتی که قبل از این آیه هستند که مربوط به محبت کفار و تقلید از کفار و امثال ذلک می‌باشند، ایشان ارتداد را به یک معنای وسیع‌تری می‌گیرند و می‌گویند که همان‌طور که در

اسلام انسان باید فقط به یک نحوه متوجه باشد و آن عبارت است از توحید و هرچه غیر از او است را باید حذف کند، و محبت به کفار و تقلید از کفار، منافی با آن روح توحید اسلامی است، لذا به مجرد میل و محبت به آنها کأنّ این دین از این مسلمان‌ها منسلخ می‌شود. اگر انسان بخواهد محبت یهود یا محبت نصاری و امثالهم را داشته باشد، آن تمایل قلبی و اتّجاه قلبی که قلب یک مسلمان باید مُتّجه به یک مبدأ واحد باشد، منقسم می‌شود و به مبادی عدیده و متعدده توجه پیدا می‌کند و این معنای ارتداد است. ارتداد یعنی برگشت یعنی رجوع. خداوند متعال انسان را به اتّجاه به مبدأ واحد می‌خواند. اگر انسان از این اتّجاه به مبدأ رجوع کند و به مبادی دیگر تمایل پیدا کند، این معنای ارتداد است.^۱

البته این معنا، معنای صحیحی است و بسیار معنای خوبی است؛ اما صحبت در این است که ارتداد مصطلح نمی‌تواند به این معنا باشد. آن ارتدادی که احکام بر آن بار هستند نمی‌تواند به این معنا باشد. این همان معنایی است که ما در باب شرک در جلسات قبل عرض کردیم که شرک یک وقت به معنای شریک قرار دادن برای خدا است که با این معنا همه مشرک هستند! چه کسی هست که برای خدا شریک قرار ندهد؟! همین که در مبادی، ذهن شما و ما منصرف به مبادی متعدده در عالم اسباب و مسببات است، خودش بالاترین شرک است. اما آن شرکی که متعلّق برای احکام می‌باشد عبارت است از **عبادة لغير الله و صلاة لغير الله و الدعاة لغير الله** که امام علیه‌السلام هم به این مسئله اشاره می‌کنند و این نمی‌تواند بر این باشد. بنابراین معنای ارتداد عبارت است از **رجوع من الحق**. معنای ارتداد واقعی چیست؟! حالا آن معنا بماند!

ابتدا ما مبانی اهل تسنّن را بیان می‌کنیم بعد سراغ مبانی شیعه می‌رویم. حالا فعلاً به طور اجمال هر دو جهت را در اینجا بیان می‌کنیم.

مرحوم مجلسی - رحمه الله علیه - در کتاب بحار الأنوار می‌گوید:

أقول: قال السيّد ابن طاوس - رحمه الله عليه -: «ذَكَرَ العباسُ بن عبد الرحيم المروزي في تاريخه: "لم يَلْبَثِ الإسلامُ بعدَ فَوْتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فِي طَوَائِفِ الْعَرَبِ إِلَّا فِي أَهْلِ الْمَدِينَةِ وَ أَهْلِ مَكَّةَ وَ أَهْلِ الطَّائِفِ، وَ ارْتَدَّ سَائِرُ النَّاسِ." ثُمَّ قَالَ: "إِرْتَدَّتْ بَنُو تَمِيمٍ وَ الرَّبَابُ وَ اجْتَمَعُوا عَلَى مَالِكِ بْنِ نُؤَيْرَةَ الْيَرْبُوعِيِّ"»^۲

در اینجا مروزی در تاریخ خودش راجع به ارتداد این طور بیان می‌کند که بعد از نبی سایر مردم همه برگشتند. حالا او از اهل تسنّن بوده است!

مالک بن نویره یکی از اصحاب مهم بوده است، از اصحاب امیرالمؤمنین علیه‌السلام و پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلّم بوده است و همان کسی است که پیغمبر بشارت جنت را در مورد او داد و فرمود: «مَنْ يُحِبُّ

^۱ . المیزان، ج ۵، ص ۳۷۹ و ۳۸۰.

^۲ . بحار الأنوار، ج ۲۸، ص ۱۱.

أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى مَالِكِ بْنِ نُوَيْرَةَ^۱. وقتی که پیغمبر اکرم این مطلب را فرمودند، عمر بن خطاب از نزد پیغمبر بلند شد و نزد مالک بن نویره رفت و گفت که دستم به دامت! او هم گفت: «خاک بر سرت کنند، پیغمبر را رها کردی و به دنبال من آمده‌ای؟!»

مالک بن نویره [بیرون مدینه] بود، وقتی که به مدینه آمد و دید که خلافت به امیرالمؤمنین علیه السلام نرسید، از اعطاء زکات اِبا کرد و چون اِبا و امتناع کرد، ابوبکر جیشی را به زعامت خالد بن ولید فرستاد و از باب ارتداد او را کشتند، چون او را از اصحاب رَکَّه می‌شمارند درحالی که اینها نماز می‌خواندند و به خالد بن ولید گفتند که اینها در حال نماز هستند اما خالد بن ولید در هنگام نماز غفلتاً و غیلتاً حمله کرد و سر اینها را برید و بعد هم با زن مالک بن نویره همان شب زنا کرد!^۲ اینها هیچ کدام ارتداد نیست دیگر!! اگر قرار باشد که به آدم ببندند اگر طرف نماز هم بخواند می‌بندند! هر کاری بکنند می‌بندند! اگر هم قرار بر این است که از انسان نفی عیب کنند اگر زنا هم کند توجیه می‌کنند! این چیزی است که ما فهمیدیم!

در ادامه دارد:

و ارْتَدَّتْ رَبِيعَةُ كُلُّهَا وَ كَانَتْ لَهُمْ ثَلَاثَةُ عَسَاكِرَ: عَسَكْرٌ بِالْيَمَامَةِ مَعَ مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابِ، وَ عَسَكْرٌ مَعَ مَعْرُورِ الشَّيْبَانِي، وَ فِيهِ بَنُو شَيْبَانَ وَ عَامَّةُ بَكْرِ بْنِ وَائِلٍ وَ عَسَكْرٌ مَعَ الْحَطِيطِ الْعَبْدِيِّ، وَ ارْتَدَّ أَهْلُ الْيَمَنِ ارْتَدَّ الْأَشْعَثُ بْنُ قَيْسٍ فِي كِنْدَةَ، وَ ارْتَدَّ أَهْلُ مَأْرَبٍ مَعَ الْأَسْوَدِ الْعَنْسِيِّ وَ ارْتَدَّتْ بَنُو عَامِرٍ إِلَّا عُلَقَمَةَ بْنَ غُلَاثَةَ.^۳

البته مسیلمه خودش ادعای نبوت و رسالت کرد، و در آنجا این مطلب صحیح است. ببینید اهل سنت ارتداد را - علتش هم مشخص است! - به عنوان عدم اعطاء زکات می‌دانند ولی اینها صلاة را کنار نگذاشته بودند بلکه نماز می‌خواندند و به واجباتشان قیام می‌کردند اما چون زکات نپرداختند، در آن موقع عدم اعطاء زکات در حکم رجوع عن الإسلام مطرح بوده است. این مطلب مورد نظر است. یعنی اگر بخواهیم فتوای اهل سنت را توجیه کنیم به این منوال است که عدم اعطاء زکات را به رجوع عن الإسلام برگردانیم که وقتی کسی حکومت اسلام را قبول نکرد و اعطاء زکات نکرد، [در واقع از اسلام رجوع کرده است!]

^۱ . بحار الأنوار، ج ۳۰، ص ۳۴۳:

«الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ ... قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ: "مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى هَذَا الرَّجُلِ [مالک بن نویره]"».

^۲ . تاریخ الخمیس، ج ۲، ص ۲۰۹. جهت اطلاع بیشتر به سرگذشت جناب مالک بن نویره به امام شناسی، ج ۲، ص ۶۰ - ۶۶ رجوع شود.

^۳ . بحار الأنوار، ج ۲۸، ص ۱۲.

تلمیذ: در بحار، کل مصادر اهل سنت را هم ذکر کرده‌اند؟!

استاد: بله، ذکر کرده‌اند. البته روایت خیلی زیاد است، من این مقدارش را در اینجا آوردم.

در این مورد روایات زیادی وجود دارند که به درد ما می‌خورند؛ هم در مقام ثبوت و هم در مقام اثبات.

یکی روایت اختصاص است که غیر از این هم هست و روایت صحیح السند است:

عن عمرو بن ثابت قال سمعتُ أبا عبد الله عليه السلام يقول: «إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ لَمَّا قُبِضَ ارْتَدَّ النَّاسُ عَلَى أَعْقَابِهِمْ كُفَّارًا إِلَّا ثَلَاثَةً سَلَمَانُ وَ الْمُقْدَادُ وَ أَبُو ذَرٍّ الْغِفَارِيُّ إِنَّهُ لَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ سَلَّمَ جَاءَ أَرْبَعُونَ رَجُلًا إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالُوا: «لَا وَاللَّهِ لَا نُعْطِي أَحَدًا طَاعَةً بَعْدَكَ أَبَدًا!» قَالَ: «وَلِمَ؟» قَالُوا: «إِنَّا سَمِعْنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ سَلَّمَ فِيكَ يَوْمَ غَدِيرٍ» قَالَ: «وَتَفْعَلُونَ؟!» قَالُوا: «نَعَمْ!» قَالَ: «فَاتُونِي غَدًا مُحَلِّقِينَ.» قَالَ: «فَمَا أَتَاهُ إِلَّا هَؤُلَاءِ الثَّلَاثَةُ.» قَالَ: وَ جَاءَهُ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ بَعْدَ الظَّهْرِ فَضَرَبَ يَدَهُ عَلَى صَدْرِهِ ثُمَّ قَالَ لَهُ: «مَا لَكَ أَنْ تَسْتَقِظَ مِنْ نَوْمَةِ الْغَفْلَةِ إِرْجِعُوا فَلَا حَاجَةَ لِي فِيكُمْ أَنْتُمْ لَمْ تُطِيعُونِي فِي حَلْقِ الرَّأْسِ فَكَيْفَ تُطِيعُونِي فِي قِتَالِ جِبَالِ الْحَدِيدِ إِرْجِعُوا فَلَا حَاجَةَ لِي فِيكُمْ.»^۱

«امام صادق علیه السلام می‌فرماید که مردم کافر شدند (روایت جالبی است!) و گفتند: «ما بعد از تو از کسی اطاعت نمی‌کنیم.» فرمودند: «چرا؟!» گفتند: «به جهت آن مطالبی که از پیغمبر در روز غدیر شنیده‌ایم این کار را می‌کنیم.» فرمودند: «آیا انجام می‌دهید؟! آیا پابرجا هستید؟! یعنی آیا ثابت قدم هستید؟!» گفتند: «بله!» فرمودند: «فردا همه موهای سرتان را بتراشید یعنی به عنوان بیعت و احرام از هر چه تعلقات هست بیرون بیایید!» یکی سلمان و یکی ابوذر و یکی مقداد آمد، عمار بن یاسر صبح نیامد و ترسید، لابد مقداری هم فکر می‌کرد، بعد از ظهر آمد، حضرت دستش را به سینه عمار زد و فرمود: «مَا لَكَ أَنْ تَسْتَقِظَ مِنْ نَوْمَةِ الْغَفْلَةِ» حضرت به عمار این مطلب را فرمود.»

در هر صورت قضیه خیلی مشکل است و مسئله خیلی سخت است! حالا ما در اینجا یک عمّاری می‌شنویم! این عمّاری که این قدر مجاهده و... داشت! ولی صحبت در این است که وقتی این مردم و این صحابه و این افراد به نحو کثرت - کثرتی که استیعا ب همه را می‌کند - به یک سمت بروند، خیلی عجیب است که برای شخصی شبهه پیدا نشود! اینها که دیروز نماز می‌خواندند، روزه می‌گرفتند، در صف جهاد در معیت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بودند، در صفوف صلاة جماعت مع النبی بودند، اهل زکات بودند، اهل انفاق بودند، الآن به چه نحوی و به چه کیفیتی با ابوبکر بیعت کردند! این قضیه مشکل است!

مدح پیغمبر درباره افراد دلالت بر ثبوت و دوام ندارد

افرادی که حتی ممکن بود پیغمبر درباره آنها مدحی کرده باشد ولی این مدح دلالت بر ثبوت نمی‌کند، دلالت بر دوام نمی‌کند؛ ولو مدح بوده باشد ولی او الآن به آن سمت رفته است، برای اشخاص خیلی شبهه پیدا

^۱. بحار الانوار، ج ۲۸، کتاب الفتن و المحن، باب ۴، ص ۲۵۹، ح ۴۲.

می شود، واقعاً شبهه پیدا می شود!

برای شما قضیه‌ای در اینجا نقل کنم که در موقع انقلاب مطالب و مسائل مختلفی بود. شما ببینید که همه در این قضایا به عنوان دفاع از دین و دفاع از اسلام دخالت می کردند؛ مراجع و علماء دخالت کردند، همه مردم دخالت کردند و آمدند و واقعاً شهید دادند، فرزندان شان، پدر، مادر، زن و بچه هایشان شهید شدند! همه اینها برای اسلام بود، نیت آنها خیر بود، درست بود! آیا متوجه هستید؟! اینهایی که واقعاً شهید می دادند، برای این شهید نمی دادند که در جهنم بروند بلکه شهید می دادند که عمل و فعال آنها مرضی خدا باشد! قضیه این بود، حالا بعضی ها ابن الوقت بودند و از این موقعیت سوء استفاده کردند، اینها به جای خود، و خدا هم خودش می داند که با اینها چه کند، مسئله به جای خود محفوظ ولی واقعاً نیت مردم صالحه بود و در این شکی نداریم! صحبت در این است که اگر شخصی یک زعیم، رهبر، مرشد و استادی داشته باشد، آیا اصلاً باید به فکرش بیاید که من از او سؤال کنم؟! آیا اصلاً باید به فکرش خطور کند که من قدمی بردارم یا مثلاً عملی انجام دهم؟! اگر من باب مثال شخصی واقعاً با حضرت بقیه الله امام زمان علیه السلام یا مثلاً زید بن علی در زمان امام باقر علیه السلام قیام کرده است، وقتی که اصحاب امام باقر در کنار امام باقر هستند و امام علیه السلام در کنار آنها است، اصلاً معقول است که شخصی که در کنار امام باقر یا امام صادق علیهما السلام هست به فکرش بیاید که آیا این قیام حق است یا باطل است و من در اینجا چه کار کنم؟! معنا ندارد! هرچه می خواهد باشد، چه حق باشد یا باطل، خود امام می گوید و شرح می دهد! این معنا ندارد و معقول نیست که شخصی مثلاً بگوید که آیا این قیام بر حق است؟! از امام سؤال کنم که آیا من بروم؟! اگر باشد خود امام می گوید که ملحق شو یا ملحق نشو! پس همین فکر کردن، همین تأمل کردن در اینکه آیا من بروم و به زید ملحق شوم یا نشوم، خود این تأمل باطل است! به خاطر اینکه امام علیه السلام در کنارش نشسته است! اگر یک وقت امام نبود یا او در جایی بود که به امام دسترسی نداشت یا امکان وصول به امام نبود، در این صورت برای انسان افکاری می آید که آیا قیام زید بر حق است یا نه؟! آیا از امام اجازه بگیرم، سؤال کنم، نامه دهم، رساله ای بنویسم، چه کار کنم؟! ولی وقتی که امام در کنارش هست، دیگر در این صورت معنا ندارد!

مرحوم آقا - رضوان الله تعالی علیه - در این جریان یک روز به ما فرمودند: «افرادی که از رفقای ما هستند و در آنها شکی پیدا نشد به عدد یک دست نرسید!» خیلی عجیب است! یعنی از جمیع رفقا و افراد! من در این مسائل از بعضی از اینها مطالبی را دیدم که اصلاً تعجب کردم! شخصی از اینها از معمرین بود و حدود هفتاد سال سن داشت، از این هفتاد سال سن، حداقل چهل یا چهل و پنج سال را در خدمت بزرگان بود، در خدمت مرحوم آقای انصاری بود، در خدمت آقای حداد بود، در خدمت مرحوم آقا - رضوان الله تعالی علیهم - بود اما در عین حال شما می بینید که افکاری داشت! این قضایا چیست؟! به خاطر این است که ایمان در افراد

متفاوت است.

می خواهم قضیه امیرالمؤمنین علیه السلام را بگویم! اگر قرار بود که مرحوم آقا مانند امیرالمؤمنین بگویند که می خواهم قیام کنم، کیست که سرش را حلق کند و اجتماع کند؟ چند نفر می آمدند؟ یعنی چند نفر با یقین می آمدند؟! حالا که نیامدند، آیا مشمول **ارتدَّ النَّاسُ عَلَى أَعْقَابِهِمْ كُفَارًا** می شوند؟! ببینید مسئله خیلی مشکل است! ببینید امتحان چقدر سخت و مشکل است! **«ارْجِعُوا فَلَا حَاجَةَ لِي فِيكُمْ أَنْتُمْ لَمْ تُطِيعُونِي فِي حَلْقِ الرَّأْسِ فَكَيْفَ تُطِيعُونِي فِي قِتَالِ جِبَالِ الْحَدِيدِ ارْجِعُوا فَلَا حَاجَةَ لِي فِيكُمْ»**.

مشکل بودن مسئله ایمان

خلاصه از اینجا استفاده می شود که مسئله ایمان، مسئله بسیار مشکلی است که اتجاه قلبی و نحوه حرکت انسان در موارد و مواقع حساس به این طرف و آن طرف متمایل نشود! می گویند که شخصی پول نداشت و گرسنه بود، به یک غذاخوری رفت و سفارش غذا داد، بعد از خوردن گفت که یکی دیگر بیاورید، یکی دیگر آوردند و خورد و یکی دیگر هم خورد. [با خودش] گفت: «ما که باید کتک را بخوریم پس حداقل غذا را خوب بخوریم!» سه بار خورد! گفتند که پولش را بده! گفت: «اگر کسی پول نداشته باشد چه کارش می کنید؟!» گفت: «یک کتک مفصل می زنیم و بیرونش می کنیم!» گفت: «پس زود بیا بزن، معطلم نکن!» شخص کتک زد و او رفت! فردا آمد و گفت: «اگر به همان قیمت دیروز است، سه پُرس دیگر بیاور!»

حالا این شخص هم می گوید که زنی به این زیبایی و ما هم حاضر! می گوید که من راضی [هستم] و تو هم راضی [هستی]! حالا که دیگر نیازی به رضایت دیگری نیست، حالا خدا هم می بخشد! اما وقتی که یک دفعه این قضیه فاش شد، در را باز کردند و چهار نفر داخل آمدند و گفتند که ای داد و بیداد! کتک اول را می خوریم! [موقع] کتک دوم می گوید: «مثل اینکه خیلی روی تو زیاد شده است!» این شخص که انکار رسالت را نمی کند بلکه می گوید که جوانم و نمی توانم خودم را نگه دارم و ...! بگوییم: مدمن خمر، عابد وثن است،^۱ و عابد وثن هم واجب القتل است! این که خیلی جای تأمل دارد!

بنابراین مطلب را به دستتان دادم. یعنی ما دو نوع عنوان در باب اصل کفر داریم:

اول: یک عنوان همان طور است که از بعضی از روایات استفاده می شود و احکام ظاهری کفر و شرک و

^۱ . الکافی، ج ۶، أبواب الأئمة، باب مَدْمَنُ الْخَمْرِ، ص ۴۰۵، ح ۸:

«عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: "قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: مُدْمِنُ الْخَمْرِ كَعَابِدٍ وَثْنٍ إِذَا مَاتَ وَهُوَ مُدْمِنٌ عَلَيْهِ يَلْقَى اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ حِينَ يَلْقَاهُ كَعَابِدٍ وَثْنٍ."»

ارتداد بر آن مترتب می‌شود.

دوم: عنوان دوم عنوانی است که همان مراتب باطنی کفر است، اما بدون اینکه این عنوان، عنوان ظاهری است. ما باید بین این دو دسته روایات فرق بگذاریم. دیگر خواندن بقیه روایات در این قضیه مورد ندارد.

تلمیذ: یعنی می‌خواهید بگویید که اینها باطنی است؟!

استاد: همه اینها باطنی است و اصلاً ربطی به باب ارتداد و باب کفر و شرک ندارد! آنچه مربوط است همین است که خود امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «**لَا يَكُونُ الْعَبْدُ مُشْرِكاً حَتَّى يُصَلِّيَ لِغَيْرِ اللَّهِ**» این مشرک است «**أَوْ يَذْبَحَ لِغَيْرِ اللَّهِ**»^۱ یعنی یک جنبه ظاهری در فعل او باشد که حکایت کند از آن جنبه باطنی که اصلاً خدا را قبول ندارد یا واقعاً برای خدا شریک قائل است؛ او مشرک است و امام صادق علیه‌السلام می‌خواهند در اینجا دفع دخل کنند و بگویند: روایاتی که از آباء و از ابناء ما در باب کفر و شرک می‌آیند، مربوط به شرک باطن و کفر باطن هستند.

مصادیق شرک و کفر ظاهر

اما شرک و کفر ظاهر همین است که صلاة لغیر الله باشد، ذبیحة لغیر الله باشد، دعا لغیر الله باشد. تلمیذ: از مرحوم شیخ آقا جلال طاهر شمس سؤال کردیم که باید پشت سر عادل نماز بخوانیم، ما داریم که خوف از غیر خدا شرک است، ما از غیر خدا می‌ترسیم، پس من خودم هم این‌طور هستم، پشت سر من کسی نمی‌تواند نماز بخواند؟! ایشان فرمودند: «این قوه واهمه است که شما را وادار کرده است که از غیر خدا بترسی.»

استاد: نه، انسان در آن عقیده باطنی مصیب نیست. واقعاً آن حقیقت توحید را همه ندارند. گفتم دیگر: آن خدایی را که امام صادق علیه‌السلام قبول دارد، فقط خود ایشان است و ما باید به دنبال کارمان برویم! اگر نماز آن است که امیرالمؤمنین علیه‌السلام می‌خواند ما دیگر مرخص هستیم! آن توحیدی که واقعاً امام صادق علیه‌السلام قبول دارد پس جبرئیل هم مشرک است! کجا جبرئیل و عزرائیل و ملائکه مقرب این مطالب را می‌فهمند؟! این کفر و شرک به عنوان عیب نیست بلکه مراتب وجودی اشخاص است! این شخص در این مرتبه است لذا نمی‌فهمد، این‌طور نیست که برای او عیب است! نه، عیب نیست! همه کافر هستند، همه مشرک هستند! چه اشکال دارد؟!

مرحوم حضرت آقا - رضوان الله تعالی علیه - حکایت خیلی جالبی نقل کردند - وقتی آقا در این مسائل و قضایا و جریانات خرداد وارد شده بودند - فرمودند:

^۱ . وسائل الشیعة، ج ۱۸، ابواب حد المرتد، باب ۱۰، ص ۵۵۸، ح ۹.

خدمت مرحوم آقای حداد - رضوان الله تعالى عليه - رفتم، ایشان فرمودند: «در این مسائل فقط باید امام علیه السلام باشد یا اینکه شخصی باشد که مستقیماً از خود حضرت این دستور را داشته باشد، آیا شما امام هستید؟! ولیّ هستید؟! شما چه هستید?!»

دیگر آقا هم سرشان را پایین انداختند. البته اینها یک مسائلی است، به این سادگی هم نیست! اما صحبت در این است که آقای حداد می خواستند بفرمایند که این مقدار کافی بود، دیگر بیش از این مقدار لازم نیست. البته از نظر ظاهر هم موانعی پیش آمد که دیگر مرحوم آقا نتوانستند با آقای خمینی همکاری کنند. یک مسائلی پیش آمد، مقداری را گفتند و مقدارهایی را هم نگفتند! مرحوم آقا به مرحوم آقای حداد عرض می کنند: «آقا اگر ما این کار را نکنیم مردم بهایی می شوند!» آخر الآن همه مملکت بهایی است، نخست وزیرش بهایی است، ارتشش بهایی است، فلان بهایی است! شاه همه مملکت را به دست بهایی ها داد دیگر! همه به دست بهایی ها بود. رئیس سازمان امنیتش بهایی بود، هویدا بهایی بود، چندتا وزیر کابینه بهایی بودند، امرای ارتش بهایی بودند، یعنی خیلی از امرای ارتش از جمله رئیس ستاد ارتش بهایی بودند و از هاری هم بهایی بود! خلاصه عرض کردند که همه مردم بهایی می شوند! آقای حداد فرمودند:

آقا سید محمدحسین، همه بهایی هستند! نمی خواهد به فکر مردم باشی، همه بهایی هستند! واقعاً آیا یک شیعه پیدا می کنید که عقایدش طبق عقاید امیرالمؤمنین علیه السلام باشد؟! اگر پیدا می کنید، بیاورید! واقعاً آن طوری که علی خدا را می شناخت، آن طوری که امام سجاد می شناخت، آن طوری که امام مجتبی می شناخت، آن طوری که امام جواد و سایر ائمه علیهم السلام خدا را می شناختند! نه آقاجان، مردم چطور هستند؟! امروز این، فردا آن، پس فردا آن! شما نگاه کنید یعنی واقعاً می گویم، به مردم نگاه نکنید، به خواص خودمان نگاه کنیم، خواص! ببینید عقیده آنها چیست؟! اینها از فناء چه برداشتی می کنند؟! از ولی چه برداشتی می کنند؟! از توحید چه برداشتی می کنند؟! نگاه که می کنی، به جان شما این مطالب را از بی ارزش ترین مسائل هم پایین تر قرار می دهند!

من به شخصی گفتم که از کجا استدلال می کنی که زید بن فلان فانی است؟! گفت که به حرم رفته بود، یک دفعه زمین خورده است! به به! ماشاءالله! آقا به حرم رفته است و یک دفعه زمین خورده است، پس او فانی است! گفتم: آقا، فلان شخص روزی ده دفعه زمین می خورد! یعنی این قدر مسائل بی ارزش شده است که آن وقت به شخص فانی می گویند! باقی بعد الفناء می گویند! اینها این طور هستند! خواص ما این طور باشند! شما بروید و به مردم کوچه و بازار و عوام برسید، اینها چه هستند؟!!

امروز به همه این مردم بگویند که امام زمان علیه السلام پارسال ظهور کرده بود و بعد هم او را کشتند، همه قبول می کنند، همین ملت قبول می کنند! همین الآن به یک نفر شال سبز ببندند و یک چیزی به او آویزان کنند، - بعضی ها هستند که در قم راه می روند - مثلاً شال سبزی آویزان کنند و چند نفر امضاء کنند که او امام

زمان است، آقا تمام مردم ایران به دست‌بوسی او می‌آیند! تمام ایران! همین مردم می‌آیند! همین آخوندها می‌آیند! یک نفر سؤال نمی‌کند که آقا تو که امام زمان هستی چه داری؟! حالا بر فرض آمد و کاری هم کرد، فرض کنید که این کتاب را به عقرب تبدیل کرد، به گربه تبدیل کرد، دیگر از این بالاتر؟! آیا این امام زمان شد؟! جوکی هندی هم از این کارها می‌کند، و خیلی از این مرتاض‌ها و هندی‌ها این کار را می‌کنند!

دین، کمترین چیزی که مردم به آن بها می‌دهند

یعنی وقتی که شما داخل مردم و اعتقادات مردم بیایید، می‌بینید کمترین چیزی که اینها به آن بها داده‌اند دینشان است! اصلاً دین ندارند! اصلاً و ابداً!

من به شخص می‌گویم که شما از کجا می‌گویید که فلان کس ولی است؟! می‌گوید: «مگر می‌شود نباشد؟!» یعنی ببینید بالاترین دلیل [او این است که] مگر می‌شود نباشد؟! پس بگو که اگر این‌طور است من امام و پیغمبر هستم! آخر مگر م

ی‌شود نباشم؟! اگر «مگر می‌شود نباشد» دلیل شود پس بگو من هستم! پس بگو شما هستی! آیا «مگر می‌شود نباشد» حجت است؟! یعنی واقعاً می‌گویم!

تلمیذ: برهان صدیقین است!

استاد: بله دیگر، این درست است! برهان صدیقین است و خود وجودش دالّ بر ثبوتش است! این دین به‌دست چه کسی افتاده است! به‌دست این ملت! این عرفان به‌دست این ملت افتاده است! این حقائق به‌دست این ملت افتاده است! اصلاً انگار نه‌انگار که چه بود و چه شد! چه مسائلی بود! بعد هم اگر کسی بخواهد حرف بزند، او را می‌زنند و می‌کوبند و طرد و لعن می‌کنند! دیدیم دیگر! از وقتی که به‌دنیا آمده است تا الآن را برای همه می‌گویند، آقا یک چیزهایی هست! الحمدلله! دیگر ما همه چیز دیده‌ایم! دیگر این قضایا و مسائل وجود دارد.

در این روزها تقریباً پنج یا شش ساعت از شبانه روزمان به مکالمات تلفنی می‌گذرد و نمی‌دانیم که چه زمانی اینها تمام می‌شود! یک‌وقت با خودم فکر می‌کردم که آقا اصلاً خوب است که از قم بیرون بروم! استخاره کردم و دیدم که استخاره خیلی بد آمد!

... به ایران آمدند، در آن زمان سه سالم بود. گفت: «امسال می‌خواهم به حج مشرف شوم، شما هم بیایید تا برویم»، آقا فرمودند: «من امسال نمی‌توانم»، خلاصه، خیلی اصرار کرد که: «بیایید تا برویم!» ایشان فرمودند: «نمی‌توانم، موانعی دارم». او رفت و برگشت و یک روز پیش ایشان آمد. همان کسی بود که آقا در

لبّ اللباب اسمش را آورده‌اند. یک مهندس جوانی که بهایی بود و بعد مسلمان شد، همین شخص بود.^۱
نمی‌دانم از دنیا رفته است یا نه! ما دیگر او را ندیدیم، مهندس صادقی بود!

اللهم صلّ علی محمد و آل محمد

^۱ . جهت اطلاع بیشتر به رساله لب اللباب، ص ۸۹ - ۹۲ رجوع شود.